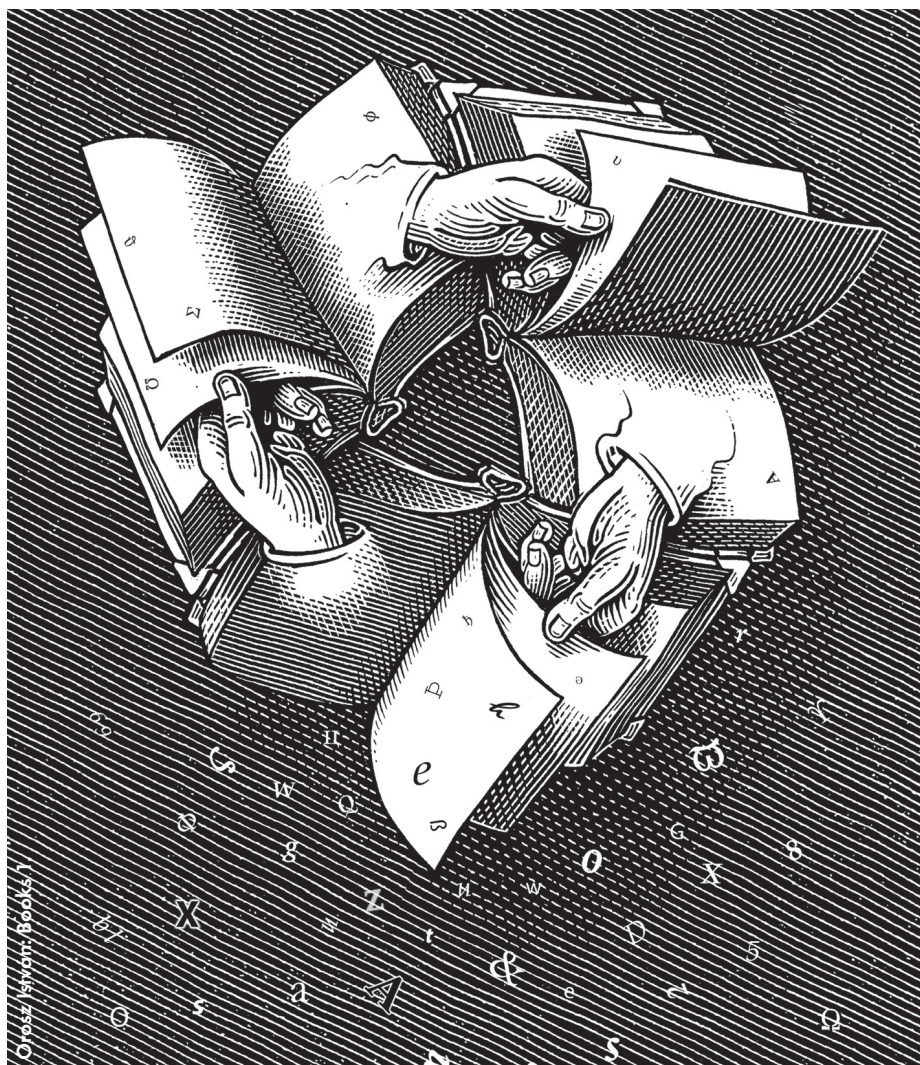

SZAKONYI KÁROLY*

Mécsesek fénye

És aztán eljött a november. Jött ködös, nyirkos, hideg hajnalával november negyedike, tankoszlopok durva morajával, a szószegők hadseregének özönlésével, rátörve a reménykedő népre, hiszen hivatalos híre volt a szovjet csapatok kivonásának, de azon a hajnalon már törbe csaltan foglyok voltak Maléterék, akiket a hajdani Oszmán Birodalomban dívott csellel hívtak Tököltre tárgyalásra. Dübörgött a bosszú hadserege Pest és Buda felé, s néhány óra múlva elkezdődött a harc a szabadságért, a függetlenségért a pesti utcákon.

Pedig másodikán meg harmadikán azt hittük, győzött a forradalom. Különösen másodikán, azon a napfényes délelőttön, amikor már tucatnyi újság volt a standokon, a parasztpárti Új Magyarától a katolikus Szív újságig, s mind hirdette a függetlenségét, a sajtó szabadságát. A Népszava, a Népszabadság, a Magyar Nemzet, a Magyar Népsport, a Népakarat, a Magyar Világ és mind, a sok, frissen létrejött hírlap. Féja Géza csodáról írt *A Duna völgyében csoda történt* címmel a parasztpárti újságban, s ugyanott Tamási Áron nyilatkozott, mondván: „Legyen gondunk arra, hogy se a politikai életbe, se a szellemi életbe ne térjenek vissza az osztályjellegű harcok.” A Magyar Világ vezércikkben hozta, hogy minden politikai fogoly szabadlábban. Az Igazság boldogan hirdette „Függetlenek vagyunk! Semlegesek vagyunk! „Nagy Imre miniszterelnök november 1-jén magához kérte Andropov urat, a Szovjetunió nagykövetét, akinek kijelentette, a magyar kormány azonnal felmondja a Varsói Szerződést, kimondja a semlegességet, s az ENSZ négy nagyhatalmához fordul védelemért” – írta a lap. Eisenhower rádióbeszédében hangoztatta, hogy a szabad Magyarország a feltétel nélküli megsegítésre számíthat. A semlegesség híreről ír a Kis Újság is, a kiscsodák lapja, a Magyar Honvéd arról tudósított, hogy a délutáni órákban ENSZ-delegáció érkezik, az Irodalmi Újság vezércikkében Pálóczi Horváth György „Lábhoz tett fegyverrel” címmel azt írja: „Most már elmondhatjuk, hogy győztünk egy olyan harcban, amelyet az egész világ lélegzetvisszafojtva figyelt.” És ott a sok, nagyszerű név: Németh László az emelkedő nemzetéről szól, Szabó Lőrinc, Füst Milán és Hubay Miklós mellett Illyés nagyszerű verse a zsarnokságról. Sajtó még, ezernyelcszáznegyvennyolc óta, soha nem volt ennyire szabad és igaz sza-

vú. Sütött a novemberi nap a pesti utcán, kapkodtuk a rikkancsoktól és olvastuk a lapokat, s melengetett a jövő reménye.

Harmadikán a délutáni órákban mentem haza a nyüzsgő, boldog városból Pest környéki otthonunkba, s a HÉV ablakából egyszer csak azt láttam, hogy a Rákos patak partján nem keletnek, hogy úgy mondjam, Csap felé fordított lövegtoronnyal *pihennek* a tankok, hanem furcsa mód a város felé néznek. Nem tetszett, pedig azt mondták, ezek csak biztosítják majd az elvonulást. Az ember hinni akart, de tapasztalata is volt. Azért az este még békében telt. Hanem hajnalban!

Akkor aztán a segélykiáltások! Segélykiáltások az éter hullámain a világba. De az ágyúlövések, az aknarobbanások és a fegyverropogások elnyomták Nagy Imre hangját.

Már csak a harc maradt. És a harcban a sok hősi halál.

Mécses kicsiny lángjai égtek azon túl, a rákövetkező esztendőekben november negyedikén az ablakokban. Közel volt a halottak napja, nem keltettek feltűnést. Mert évtizedekig csak titkon lehetett gyászolni, ahogy ünnepelni is. Mécses lángja az elesettekért, aztán mécses lángja a megtorlásban kivégzettekért. A 301-es parcella jeltelen, mert lovasokkal eltiportatott hantjai alatt fekvő megaláztatottakért.

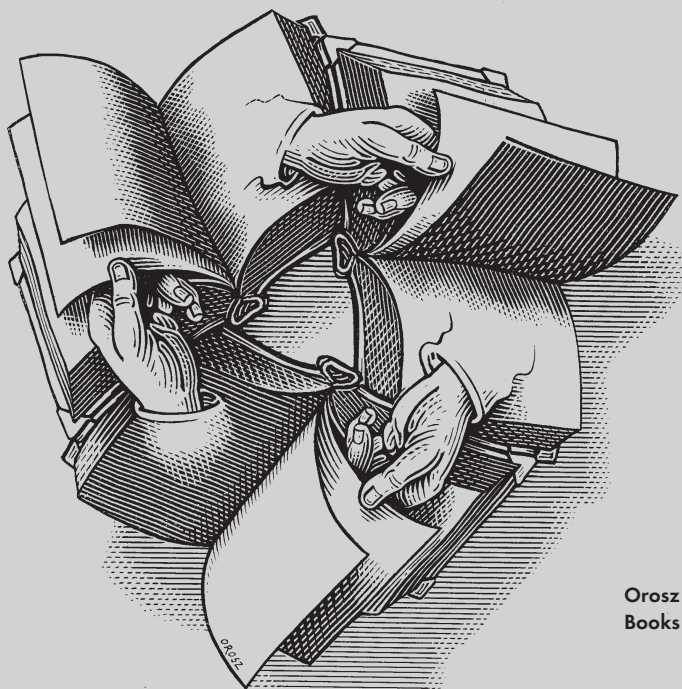
Ez a számunk az emlékezésé. Emlékezés nemzeti büszkeségünkre, az '56-os forradalomra és szabadságharcra, népünk felemelkedésének hatvan év előtti napjaira. A hősökre és a megtorlás megszenvedőire, mártírjaira. Mécsesek fénye mellett. ♦♦

* Szakonyi Károly: *'56 október 23-dika 17 óra...* című, személyes élményei alapján készült írását mostani, az 1956-os forradalom 60. évfordulójára szerkesztett különszámunkban olvashatják.

ALFÖLDY JENŐ

A NEGYEDIK DIMENZIO

Orosz István versei elé

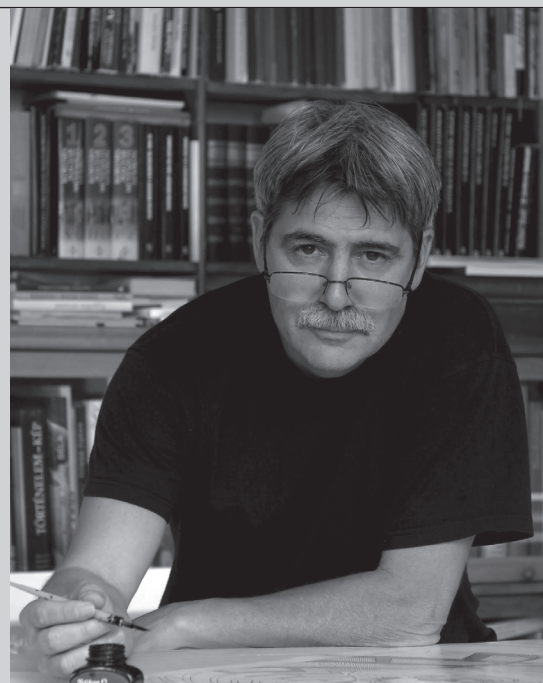
Orosz István:
Books 2.

Orosz István – művésznevén Utisz – régóta „első a listán” korunk képzőművészetében. Weöres Sándor idéztem, némi csúsztatással. A költő nem a mára mindenütt ismert grafikust köszöntötte így 1968-ban, hanem a tizenhét éves kecskeméti diákot, abból az alkalmából, hogy a Weöres által zsűrizett „szép magyar beszéd” vetélkedőt megnyerte. A költő ezt írta a jutalomkönyv elejére: „István, / kedves Orosz Pistám, / idejegyeztem versben / (csak kapásból, nyersen) / első lettél a listán!”. Ez máris adalék Orosz István sokoldalúságához. Jellemző, hogy sok-sok alaptémája közt előkelő helyen áll a könyv, az enciklopédikus tudást föltételező föliáns. Miközben a grafikában, az animációs filmezésben és a művészeti elméletben sikert sikerre halmozott az elmúlt évtizedekben, a magyar nyelv művészetének sem fordított hátat. Ír verset, művészi prózát is, olyan gondolatgazdagon és olyan fokú mesterségbeli tudással, mint *senki sem*, azaz mint ő, a grafikus. Utisz, a Devecseri-féle Homérosz-fordításában szereplő *Senkise* Odüsszeusz csalineve a Küklopsz-jelenetben. A legyekkel illik csínján bánni, de annyit mondhatok, hogy Orosz István a költészetben is igen előkelő helyen szerepel ama listán, amelyen a legkülönbeket tartom nyilván.

Három kis ciklust közöl tőle a Lyukasóra. Az *Akrosztichonok* fejezetében máris olyan versebe ütközünk, amely a láthatóban a láthatatlant mutatja meg életfilozófiai tanulságba torkolva: az asszonyka várandós, és míg a pár a szerelmi viszony beteljesüléséhez képest kései kézfogóját megtartja (nem a templomban, hanem otthon), a fiatalasszony inkább a magzatára gondol kissé titokzatos arkifejzéssel, mint párjára. Jelekből olvasni – ez Utisz egyik nagy tudománya.

Az *Anagrammák* a legjátékosabb ciklus. Ugyanazon betűk sorról sorra másként állnak össze teljesen új értelemmel. A grafikus Utisz elővette gyermeki képzelőerejét, amikor fizikai nonszenszeit – lehetetlenségeit – papírra vetette. Egyensúlytól, gravitációtól független, szellemmé változott oszlopainak árkádjai elének vetítik azt a paradox geometriát, azt a relativitásból születő „negyedik dimenziót”, amelyben otthon vagyunk, de csak a gyermeki rajzok, Lego-építmények ismerik. Meg a gyerekdal: *Kiment a ház az ablakon*.

Költőméltatója, Dobozi Eszter mondta egy tárlatmegnyitón: a művész annyiban is a leleményes Odüsszeusz utóda, hogy nemcsak e világon, hanem más világokban is ismerős, az alvilágtól a phaiákok boldog földjéig. Humorának és játékoságának filozófiai súlyához

nem férhet kétség. Részben politikai epigrammáknak is nevezhető anagrammáit külön az olvasó figyelmébe ajánlom úgy is, mint a *Товарищи конец!* (Elvtársak, vége!) plakáttervező Utiszának alkotásait. Grafikus hivatásából nem „kirándult” a költészetbe, hanem számos kétfedelű, többértelmű grafikájának vajákos szerkesztő-mérnökeként, mint költő folytatja a „képtelen képek” új és új változatait. Lehet egy kép képtelen? Az ő képeinek-verseinek tanúsága szerint igen. Igen, ahogy megtestesíti a semmit, ahogy megmosolyogtat Shakespeare szellemét idézve, ahogy elgondolkodtat Bibó István komolyságával, ahogy lelki rokona, Weöres Sándor költői észjárását fordítja le a maga grafikai nyelvére. Lehet, hogy az ördöggel cimborál. Vagy a bukott anygalt rekonstruálja bukása előtti állapotában. Ördög tudja, de képeit nézve saját szememre is gyanakszom.

A mester, aki „paradoxometriák”-nak nevezi grafikáinak jelentős részét, most, mint a középkori képversírók, az akrosztichonokat író Villon, Balassi, a titkos tanokba beavatott aranycsinálók utóda, a japán Hokusai rajztudásával szemünket kényeztető és a modern holland Escher szellemét idéző nagymester olyan versekkel áll elő harmadik, *Piktúrák* ciklusában is, amelyek a „nem-euklideszi mértán” alkalmazójának tüntetik fel őt. Ha igaz, hogy a negyedik dimenzió az idő, akkor abban a múltból fölkísértőn is otthonos: a különböző utak egyidejűségének, ugyanakkor a változóban rejtőző változatlan váltóóre, s az anyagból *kicsalt* spiritualitás bölcse. „Vigyázat, csalog”, mondhatná látszólag könnyedebb műveiről a bűvésszel. *Keresztes Dóra metszete alá* alcímű versében viszont egyik legfilozófikusabb költőnként írja: „A világ kész, csak arra vár, / egy Isten végre megteremtse”. Orosz István számos ötletet ad Istennek képben, versben, hogy ezt megtehesse. ♦♦

AKROSZTICHONOK

Jan van Eyck: Az Arnolfini-házaspár

AZ ARNOLFINI HÁZASPÁR

(Jan van Eyck festményének feliratára)

Jobbra a hölgy – ahogy Éva meg Ádám óta a festők
 Oly sok esetben ábrázoltak párosan embert
 Hiressé vált képeiken – és balra az úr áll:
 Arnolfini lovag. Ó, hinni se merjük a nagy hírt;
 Nézzük a stóla mögött pupoló hasikára tapasztott
 Nyúlánk csöpp kezét itt, és újra a büszke olaszt ott:
 Ez bizony édes urunk derekas tett volt, gratulálunk!
 S szép biz a kép is, ahogy füstötte az itteni piktor.
 Disz ugyan és cicomák módjával épp, hogy adatnak,
 Ennyire élő arcok azonban... Büszke lehet rá.
 Elkel a méltó szignó: gót betűk és kecses ívek
 Ypszilon és ká hosszú szárain és karimáján
 Cirkalmas vonalú kapitális Jének. Azok csak
 Kik tudományt, de kivált a deákat bírni erősek
 Fogják érteni úgyis, azok meg kiknek a kérges
 Ujjai közt inkább kapa járt, mint toll vagy a plajbász,
 Intő példa gyanánt bámuljanak ott a középső
 Tükröcskére, amelyben föltűnik éppen a festőnk,
 Hetyke kalapban lép ki az ajtón, s visszatekintvén
 Indul. Az új pár sorsa a mozdulatlan öröklét,
 Csak hölgyünk mosolyába keverve dereng picit bánat.

DINTEVILLE-ÉK

(amikor Jean de Dinteville francia követ felségáruló és szodomita fivéreit I. Ferenc király száműzte)

Döljön e bűnös, e csalfa
 Izgága családfá ki végképp,
 Ne maradjon szerte e honban
 Titkos erő ki a végét
 Elszomorodva, vagy éppen
 Vért szomjúzva siratja,
 Irmagja ki vesszen e klánnak,
 Légyen sánta a fattya,
 Láz tizedelje meg őket,
 Elvigye többit a himlő;

Elvetemült szerelemnek
 Képviselőihez illő.

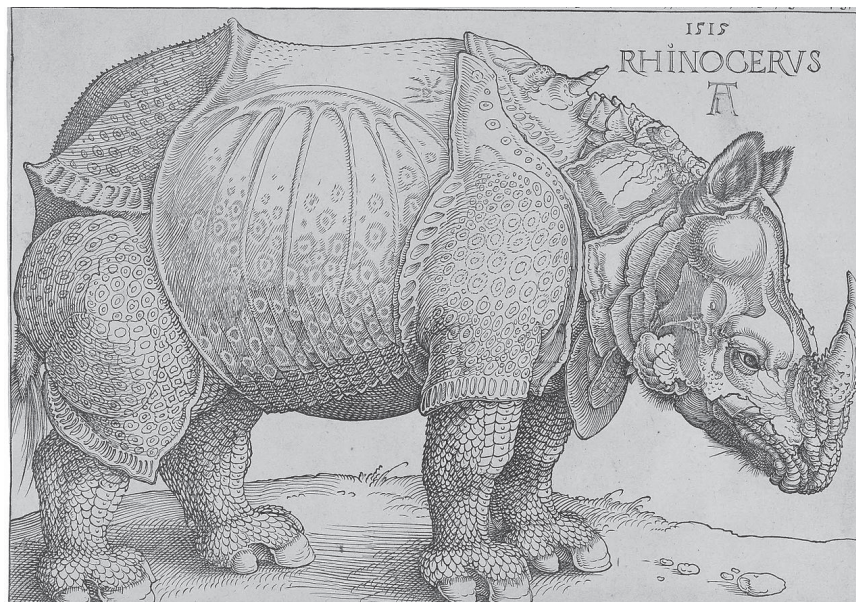
DIARIO

(Levél Diodario di Sori szíriai deftedárnak,
 a babylóni nagyszultán helytartójának)

Látod-e jó Diodario, mint rég, újra csak írok,
 Eljut-e hozzád? Posta, ahol most laksz, soha nem járt.
 Ott, odaát papír és toll nélkül futnak az évek,
 Nincs, ami késleltesse a gondolatok repülését.
 Azért csak leírom mégis, úgy, mint ahogy egykor
 Rejtjeleseknak hitt titkos levelekbe leróttam,

Drága papíron (szűkibe voltam a pergameneknek,
 Olykor a rajzok és a betűk dús szövédéke,
 Defloreálta a lényegi részt is). Szóval az írás
 Arra való most is (van már papiros döggivel), hogy
 Válogatás nélkül, mint annak előtte, leírjam
 Időrendbe, mind, ami történt, vad Babilont és
 Nagy Taurust, földrengést, árvizeket, mert
 Csak írok, Diodario kedvese, látod-e, írok,
 Itt jön mind, Di(od)ario: nézd, ez a naplóm.

Dürer: Rinocérosz

A RINOCÉROSZ

(A hetvenkedő Gyulai Líviusznak,
 lisszaboni utazásunk emlékére)

1515 májusában egy Lisszabonban kikötő
 hajón érkezett meg Európába az első orrszarvú.
 Dürer sose látta: elmesélték neki. Híres
 fametszete jelképpé lett: kiállás a képzelet
 alapján dolgozó, ismeretlen világok teremté-
 sére képes művészet mellett. Gyulai Líviusz
 többször is elkészítette a düreri rinocérosz
 parafrízisát.

Lisszabon legyen az utolsó állomás,
 Itt szálljon partra a gyönyörű hasonmás,
 Valóság, képzelet – nincsen, ki eldöntse?
 Indulj el Barótról Dürer Albert öccse!
 Ugyanaz az álom kétszer vál valóra:
 Szilfádúcba metszve, s verset írva róla.

ANAGRAMMÁK

ÖRÖK VISSZATÉRÉS

Összetörök a vers,
Vérző kötés, sírás,
Kővér sás, őszi rét,
S kertet szövő írás,
Erős vér, szkíta ős,
Kő, sár, szív, ó, tér és
Asszír ősök terve:
Örök visszatérés.

CSAK CIVILIZÁLTAN

Kacsint az ál-civil
sztálini vicc-alak,
stancivallal cikáz
aki cincál, vizslat,
civil kincs: alázat,
vas cicik ziláltan,
s vak láz, náci-licit;
csak civilizáltan!

NÉGY ANAGRAMMA

Gyors szemmozgások fázisa,
Amorf gyász, messzi zokogás,
Egy más kozmosz-ág rosz fia,
Sziromágy s fázó megszokás.

*
Ébrenlét, vagy másik álom,
Égi kertem, s láva-lábnym,
Sárba mélyen két világom
Ránt alá, s mily béke óv meg?

*
A verset író kéz árnyéka,
Az aranykori esték vére,
Akár kétezer évnyi sár, s ó
Nyár és az órák veritéke.

*
Eh, veszve bú: eszes tükör,
Hús tüze szökve e versbe,
Ver s hús e bűvös est keze:
Hús betű összekeverve.

Magányos mássalhangzók

1
barlaNG, bolyoNGó gyertyaláNG,
üzeNGet a reNGeteg teNGer:
pillaNGók aNGyala eNGedj,
eNGedj el, riNGató katáNG!

2
örjöNGő aNGyal haNGszere:
koNGó göröNGy, koNGó göröNGy,
s a leNGő haNGtalan haraNGban
cseNGő-boNGó teNGernyi gyöNGy.

3
kereNGő ciNGár füstfonál
a naplemente teNGelyében,
hajloNG a laNGyos gyeNGe szélben
a vers, akár egy haNGaszál.

AZ ÖRDÖG VERSE IN GIRUM IMUS NOCTE ET CONSUMIMUR IGNI

(Ismeretlen szerzőtől származó palindrom a
firenzei Battistero padlóján)

Körbefutunk éjjel és elemészt minket a tűz.
Emlékem tíz kötükre éjente bús szél fűj át.

KÖLDÖKNÉZÉS

Szökkenő dél,
Lenszöke köd,
Kékeszöld nő,
Szende kölkök
S éden-közlök
S ködlő zenék;
Öl-keszkenőd,
Kösd, öz, elénk,

KISZÁMOLÓ

Akad itt úr:
Adu-titkár,

Adatik rút
Kádári út,

Ikra-tudat
Kutat, riad,

Ki tud, arat,
Durák itat,

Kitárt adu:
Diktatúra

AZ ELSŐ ANAGRAMMA TOMIBA

(N G-nak a száműzetés első évében)

„A távolság édes és az idő röpké”
Odaát, Gáspár, elidőzve se késő.

TÁRSAS MOZAIK

(Szikora Tamás)

romantikus hevületben szerzett enigmatikus anagramma
költemény Szikora Tamásnak és barátainak ajánlva, és
a társaság gödöllői kiállításának finisszázsán elszavalva.

Hej, tépáz úri viharlás, (Újházi Péter)
fénylő dob-roncs lila éjben, (Bondor Csilla)
halovány hold ide ront be, (Dobner Edit)
áristom, kasza, végem; (Szikora Tamás)
gyökér s árnyék vacog, vacog, (Kovács Réka Gyöngyvér)
szózat és babona e kert, (Katona Szabó Erzsébet)
rozsdás szán, utasod vagyok, (Szász Sándor)
ha a sors távozni kivert. (Orosz István)

EGÉSZLET AVAGY SOPRONI ANZIKSZ

Jön a reggeli IC, gőzt pöfög, átfut, (Gilicze Gergő)
lopni kies tájon tolvaj szeretőt, (Jánosi Nikolett)
oly boldog a nép itt, napi három nász jut, (Juhász Márton)
van-e szebb logika: ábrádozz mielőtt (Nádi Boglárka)
döntesz bús viola és perc lelemények (Csepella Olivér)
talmi csokra közt, de korántse merészelj (Kontár Emese)
e szöke mezőkben barbár aratókat, (Bernát Barbara)
mint Jónás, sörökkel itatni az éjjel. (Kőrös János)

EZERKILENC SZÁZÖTVENHAT

Az: kövezhetetlen narcisz,
Ez: szökve lenn citerázhat
az elvhez kör-szentenciát.
Az erkölcs hintáz, ez nevet:
lehet razziaán szent cövek.

CSILLAGHULLÁS ÉJSZAKÁJA

Szállj hal ágas égi kulcsa,
láz sugall s éji haj-kalács,
jégzajlás s halál ciklusa,
szilaj lég, csak hal-ájulás.

Szállj égalji csuhás alak,
s luc-ág, lila sál, szajha-kéj,
s halál-juss, légi láz-kacaj,
csigás szakáll, hulla-éj.

PIKTÚRÁK

KETTŐSPORTRÉ

(Piero della Francesca:
 Federico Montefeltre
 urbinói herceg és felesége)

– Betelt az istenek kegyelme-kénye:
 Ó herceg immár szemtől-szembe mindig,
 s mosolytalan, ahogy korunkhoz illik,
 mutat Piero mester táblaképe.

– Ezentúl, édes, már örökre nézlek,
 a szó a szádon, mely kísért a sírig,
 s kimondatlan, az én nyelvemen ízlik:
 holt házások túlélő párbeszéde.

– Szemedben arcom fiatalnak látom,
 húszévesen, hogy kérted: légy a párom,
 s hangod madár, itt leng ki-be fülemben.

– Hercegnő, urbinói drága tájon
 a választ szívdobogva várva várom:
 Baucisz mindörökre és Philémon.

A TRASTEVERÉN

(Keresztes Dóra metszete alá)

Szikrázik az utolsó nyárvég,
 az okker, égetett sziéna
 lobog, ahogy a délután
 zuhan alá a viáléra.

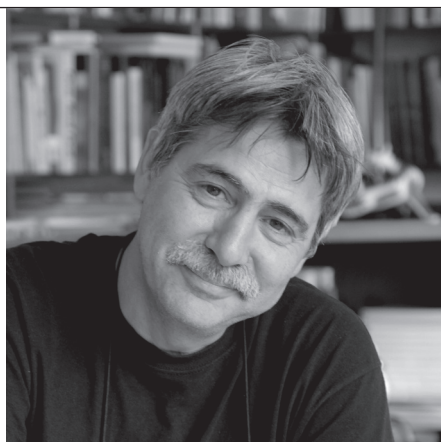
A szökőkút lebegni kezd,
 s a campanile most letérdel,
 és váltogatja hátterét,
 a káprázót a feketével.

Háztetőkön lugasok, pálmák,
 az utcán megterítenek,
 a szerelem motorbiciklin
 dongja körül a tereket,

s kiül a hold a fele égre,
 macskaként járnak itt a holtak,
 napoznak, párzanak, vizelnek
 s a templomlépcsőn haldokolnak.

A toronyban madárszárny kondul,
 még öldököl a naplemente,
 a világ kész, csak arra vár,
 egy Isten végre megteremtse.

Keresztes Dóra: Campanile

ÉRCKORSZAK

(Auguste Rodin szobra)

A test, a test csupán és nem a lélek,
 mi kedves nékem, és immár nem is szó,
 nem tett, tekintet, vagy szándék, Mefisztó,
 a hús, a hús varázskörében élek.

Kevés, mit kértél, szívesen cserélek,
 de azt ne hidd, hogy az olcsó kegy is jó,
 a lelkem ára nem lesz sarki ringyó,
 tiéd halálom, állj tehát kötélnek.

Reáhibáztak a szalon-ítészek,
 de mégse hittek most a józan észnek,
 lélegzet-fojtva állott ott az angyal.

A karcsú lábak már-már lépni készek,
 az izmok szinte mozdulni egészek:
 Auguste Rodin most nem babrált agyaggal.

A VISSZAJÁRÓ

(Egy M. C. Escher motívumra)

Ha módot ad az álom, ejtsd szerét,
 hogy visszajárj lépcsőin föl-le menni
 e kőrajznak, hol már nem őrzi semmi
 a múltnak koordináta-rendszerét.

Enyészeten a szép vízszinteseknek
 kőívbe kötve leng az égi inga,
 idő-tortákká szüntelen hasítva
 a tág teret hol fényhajók remegnek.

Először mintha tennéd, oly gyanútlan,
 oszlopsorának járd árnyékait,
 s egy képzetben egy törtre lelsz, amit
 fölismersz tán, s már érezd, minden úgy van:

úgy áll a szobor és mögötte úgy vár,
 hogy kibukkanjon ugyanaz a nap,
 hogy' is felednéd: egyik arcodat,
 hogy úgy, hogy éppen úgy sütötte már.

Robban a fény, nem kértem látod-é;
 szemkápráztván is tudnod kell, ez az
 a márványlapokból rakott terasz,
 emlékszel, n-edik halálodé!

FECSKESZÁRNYAK

(Gerzson Pál festmény-sorozatához)

A parti fecske röpte íve által
 Kimetszett táj-darab az égbe szárnyal,
 És túlhevült planétaként remegve
 Csak áll a fény, akárha teste lenne,
 Egyetlen tömbben, és oly súlyosan, hogy
 Fölpúposul a menny, aztán alárogy;
 Csak transzparenciák, csak áthatások,
 A kadmium a gézen átszivárog,
 És fénytörés csak, és a fénytörésben
 Már szinte látni, vagy nem látni mégsem,
 Csak sejteni és emlékezni rája:
 Ez volt a színek ős-alkímiája;
 Mindegyik rész az egészet idézi,
 A táj a tájban nem-euklidészi,
 Egy régi évszak színe hull alá ma
 Haránt a Rókarántó homlokára,
 S a vászon másik oldalán az égbolt
 Fényszitta szőke színe néha kék volt,
 Azúr, kobalt, cián, cinóber, umbra,
 Elmúlt nyarak ecsetjén váltogatva;
 S a fecskeszárny kaszálta kósza karcok
 Kimetszik újra, s éppen azt az arcot;
 A formák közt a távlatlanra látni,
 Az édenkertig nézhet vissza bárki,
 S a szemsugár, akár a húr feszül meg
 Orsóin ott a lüktető időnek.

ÖNARCKÉP

IZABELLA BRANTTAL

(Peter Paul Rubens festménye alá)

Valami furcsa, édes naplemente,
 mint hímporoktól súlyos szárnyú pille
 ül rá orcákra és a kézfejekre,
 első nyarunk volt ez Brant Izabella.

Két könnyű sóhaj, még flamand kerekre
 két fiúcskától nem tellett a melle,
 halcsont, selyem, meg antwerpeni csipke,
 mi festhető, a többi szerzte illan.

Itt volt a lugas, és itt állt a pad.
 Majd négyszáz évig süttött így a nap.
 S bealkonyult, csupán azt mondta, fázom.

Én még maradtam, s néztem, hogy haladt
 a lombokból hulló homály alatt,
 s olaj száradt a négyarasznyai vásznon.